

İslam Öncesi Mekke

Yaşar Çelikkol

Ankara 2003, 319 s.

Son yıllarda şehirlere ve şehir hayatına ilginin arttığı görülmektedir. Bu ilgi ister “hayatımızda kaybolan şeylerin ardından duyulan üzüntü ile yeniye karşı beslenen iştihak”¹tan doğmuş olsun isterse akademik bir çabanın ürünü olsun her durumda kazanan şehirlerdir. Batıda İslam şehirleriyle ilgili yapılan çalışmalara paralel olarak ülkemizde de son yıllarda bu tür çalışmalarda bir kıpırdanma hissedilmektedir. Aslında İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren Mekke, Medine, Şam, Bağdat, Fustat, Kayrevan, Kurtuba gibi şehirler tarihçilerin ilgisini çekmiş ve bunlarla ilgili çeşitli eserler yazmışlardır. Özel konumu dolayısıyla Mekke, erken dönemlerden itibaren tarihçilerin sürekli ilgisini çekmiştir. Bu ilginin sebepleri arasında Mekke’nin İslam’ın doğduğu şehir olması, üç büyük dinin mensuplarınınca kutsal kabul edilen bir mekan olması ve halen dünya Müslümanlarının kiblesi olan Kabe’nin içerisinde bulunması sayılabilir.

Gerçekten de en eski İslam şehri olan Mekke’nin tanınması Müslümanların ortak mirası olan İslam inancına bu şehirden giren unsurların bilinmesi açısından ayrı bir önem taşır. Bu durumda şehrin otantik çehresini, efsanelerden ve rivayetlerden arındırarak günümüze taşıyan araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu ilgi ve ihtiyacın ürünü olan çalışmalardan biri de *İslam Öncesi Mekke* adlı eserdir. Doktora tezi olarak hazırlanan eserin amacı, bu tarihî ve kutsal mekanın zamanımıza kadar uzanan tarihini, dolayısıyla bir milyarı aşkın Müslümanın inanç ve akidelerinin temel dinamiğinin anlaşılmasını ve bir çok alanda tartışılan meselelerin dayandıkları temelleri tespit ederek konulara ışık tutmaya çalışmaktır. Miladi 400-600 yılları arası Mekke tarihini inceleme konusu olarak seçen yazar, eldeki malzemeye doğruya en yakın sonuca ulaşmayı hedeflemiştir.

Eser, önsöz ve girişten sonra dört bölüm, sonuç, ekler, bibliyografya ve dizinden oluşmaktadır.

Önsözde konunun önemi, çalışma sırasında karşılaşılan zorluklar ve çalışmanın amacı ortaya konmuştur (s.7-8).

¹ A. Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, İstanbul 2003, s.7

Giriş bölümünde çalışmanın metodu, planı ve kaynaklarından söz edildikten sonra Milattan sonra 400 yılına kadar Mekke tarihi kısaca anlatılmıştır. Mekke'nin isimleri ve bu isimlerin kökeni, Mekke tarihinin kimle başladığı, Mekke'de yaşayan kabileler, yaşayışları ve mücadeleleri bu bölümde yer alan önemli konulardır (s.9-33).

Birinci bölümde şehrin tarihinde esas kabul edilen fizikî yapının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Şehrin genel görünümü belirlendikten sonra, dinî, sosyal ve iktisadî nitelikli mekanlar ayrı ayrı incelenmiştir. Pazar, mezarlık ve mesire yerleri gibi önemli mekanların tespitinin yanında incelenen dönemde Mekke'de tuvalet bulunmamasından hareketle halkın bu ihtiyacını karşıladığı yerler de belirlenmiştir. Tespit edilen yerler daha iyi anlaşılması açısından tablolar halinde eserin sonunda gösterilmiştir (s.35-94).

Etnik yapı başlıklı ikinci bölümde önce Arap kökenli kabileler ve Arap olmayan etnik gruplar belirlenmiştir. Kronolojik sıraya göre, Huzaa, Kureyş, Ehâbiş ve Kinâne kabilelerinin soyları, şehre geliş tarihleri, adet, gelenek ve göreneklere, aralarındaki ilişkileri ve şehirdeki sosyal statüleri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Arap kökenli olmayan yabancılar ve kölelerin varlıkları, sosyal statüleri ve meslekleri incelenmiştir. Konunun en kritik noktasını oluşturan bu kabilelerin yaşadıkları semt ve mahallelerin belirlenmesi konusunda da önemli tespitler yapılmıştır. Bu bölümde son olarak şehirde yaşayan kabile ve grupların sosyal statüleri ile yaşadıkları yerler arasındaki bağlar belirlenmiş ve bu kabileler boylarıyla birlikte şemalarla gösterilmiştir (s.95-145).

Üçüncü bölüm şehrin fotoğrafındaki belki de en belirgin unsur olan dinî yapıyı ele almıştır. Mekkelilerin dinî inançlarıyla yaşadıkları şehrin fizikî yapısı arasındaki irtibatlara da değinilen bölümde Müşriklerden melek ve cinlere, şî'ra yıldızına tapanlara, Yahudi ve Hıristiyanlardan Zındıklar ve Haniflere kadar değişik dinî anlayışlar incelenmiştir. Bu bölümün dikkati çeken bir özelliği de tarihçilerin ciddi olarak incelemeyeceği Zındıklar konusunu ele almış olmasıdır. Zındıkların Maniheizm ve Mazdekizm eğilimli Müşrikler içerisinde bir grup olduğu ve bunların düşünceleriyle putperestliğin çelişmediği de bu bölümün önemli tespitlerinden biridir. Bu bölümde ayrıca Hanifler konusunda da önemli tespitler yapılmış, şehirde bu isimde dinî ve siyasî bir grubun bulunmadığı, yalnızca birkaç kişinin putlara tapmadıkları ve sonra Hıristiyan oldukları kayıtlara dayanılarak ortaya konmuştur. Bölümde son olarak şehirde yaşayan yabancılar, Yahudiler, köleler ve Hıristiyanlar da inceleme konusu yapılmıştır (s.147-199).

İdarî yapı başlıklı son bölümde önce Kusay dönemine kadar Mekke'nin idarî yapısı ve yöneticileri belirlenmiştir. Daha sonra Kusay'ın kurduğu mües-

seseler siyasî, malî, askerî ve dinî görevler başlıkları altında sınıflandırılarak düzenli bir şekilde anlatılmıştır. Bu kurumların yönetici ve görevlilerinin isimleri de belirlenmiştir (s.201-245).

Sonuç bölümünde eserde varılan sonuçlar fizikî, etnik, dinî ve idarî- siyasî yapıyla İslam Öncesi Mekke ortaya konmuştur (s.247-249).

Eserin ekler bölümünde verilerin gösterildiği 33 adet tablo ve harita yer almıştır. Bazı tablolarla ilgili yapılan açıklamalar da zihinlerde oluşabilecek soru işaretlerini ortadan kaldırmayı amaçlamıştır (s.251-270).

Bibliyografyada eserde yer alan kaynak ve araştırmalar soyadı esas alınarak alfabe sırasıyla verilmiştir (s.271-289).

Dizinde eserde geçen şahıs isimleri, yer ve kabile isimleri ile kavramların yer aldığı sayfa numaraları verilmiştir (291-319).

Eserin ilk dikkati çeken özelliği kaynaklara hakim oluşudur. Gerçekten de eserde konuyla ilgili ilk dönem kaynakların hemen hemen tamamının titizlikle incelenip tasnif edildiği, konuyla ilgili inceleme ve araştırmalara da ulaşılarak bulguların kontrol edilip tartışılarak ortaya konulduğu görülmektedir. Bu da araştırmanın sağlam temellere dayalı sonuçlara ulaşmasını sağlamıştır. Ayrıca yoğun emek mahsulü olduğu hemen anlaşılan tablolar eserdeki bilgilerin anlaşılmasını sağlamakta ve böylelikle o yılların Mekkesi'ni okuyucunun gözünün önüne getiren sağlam ve dakik bir portre olarak ortaya çıkarmaktadır. Eser, özellikle Zındıklar ve Hanifler hakkında yaptığı tespitler ve ortaya koyduğu görüşlerle yeni ufuklar açacak ve tartışılacak gibi gözükmektedir.

MUSTAFA HİZMETLİ
hi_musta@hotmail.com